

Ára: 20,— Ft

SZTÁLIN NYELVTUDOMÁNYI MUNKÁI
MEGJELENÉSÉNEK II. ÉVFORDULÓJÁN

995.

ELŐADÁSOK

SZTÁLIN
NYELVTUDOMÁNYI
MUNKÁI

MEGJELENÉSÉNEK
MÁSODIK ÉVFORDULÓJÁN

TANKÖNYVKIADÓ

ELŐADÁSOK

SZTÁLIN
NYELVTUDOMÁNYI
MUNKÁI

MEGJELENÉSÉNEK
MÁSODIK ÉVFORDULÓJÁN

A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemnek
a Magyar Tudományos Akadémia I. és II. osztályával közösen
1952. június 20-án és 21-én tartott tudományos ülészsaka

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST
1953

tével függ össze, amelyben az *arató* — autark módon — ne-re való tekintet nélkül végezhetette az aratás teljes műveletét, tehát a sarlóval vágott, a markokat kirakta, esetleg kévébe is kötötte. A sarlós aratás fejlettebb módjánál munkamegoszlással is találkozunk, ekkor az *arató* — rendszerint nő vagy gyermek — *vág* és *markot rak* maga mögé, s rendszerint több arató után egy férfi *kévét köt*, vagy *kötöz*.

Termeléstörténeti és eszköztörténeti vizsgálatainkból tudjuk, hogy aratóeszközeinket illetve a XVIII. század végén kezd mutatkozni határozottan az Alföld, majd a Kelet-Dunántúl termelő-tájain ez a változás, ez az eszközcseré. Ekkor az eddig országosan, túlnyomórészt csak szénaműveletekre, használt *kasza* a termelés szükségleteinek kielégítése végett mindinkább helyet kap aratási eszközkészletünkben és az aratás fő munkaeszközüvé válik, a periferikus vidékeket nem tekintve, az egész országban mintegy 80—100 év alatt, körülbelül az 1880-as évekig.

Természetes, hogy a termelés fejlődésével bekövetkezett eszközváltozás új, illetve új jelentéstartalmú terminológiát hoz létre, amit a termelés megkövetel, közelebbről, amit az eszközcseré, a munkaszervezet átalakulása s az új munkaviszonyok is meghatároznak. A kaszával történő aratás munkaszervezeti egysége a *pár*, *aratópár*. Az eszközözhöz viszonyított új munkamegoszlás az, hogy a férfi *kaszás* (arató és takaró néven is) *vág*, a párja, *kettőzője* (eddig ismert első említése az Alföldről 1793-ból; egyébként a régi „duplico“ jelentésű ige származéka) — „munkában párja“ — aki a levágott gabonát összegyűjti, veri, szedi marokban kévének: a *marokszedő* vagy *marokperő*, s ez csaknem kizárólag nő.

A *kettőző* szó 1827-től kezdve már korai néprajzi, nyelv-járási irodalmunkban a Kelet-Dunántúlon is feltűnik, a leírók még homályos értelmezésével, — ez még Czuczor-Fogarasi Nagy Sótárában is bizonytalan, — a szó egyszerűen jelzi az aratás új módja elterjedését s az alföldi szegényparasztok aratási munkamigrációját.

Az eszközváltás és a munkaszervezet megváltozásának terminológiája tehát jelzi általában mezőgazdaságunkban a termelő-erők fejlődését, konkrétan nálunk a feudális gazdálkodás bomlási korszakában, az új alap kialakulásának előestéjén, a szavak országos elterjedtsége szótárainkban a már kialakult kapitalista gazdálkodás idején mutatható ki. Mindenesetre igazolva látjuk a fentiekből is Sztálin megállapítását: a nyelv közvetlenül az ember termelőtevékenységével van kapcsolatban. Hasonló történeti kutatások és az anyagi műveltség területén most folyó átalakulások vizsgálata etnográfánk egyik jelentős feladata.

Befejezésül meg kell emlékezni az etnogenezis kutatás terén várható hazai indításokról, valamint a nyelvjáráskutatással, a

dialektológiával összefüggő táji-etnikai csoportvizsgálatok körében várható módszertani gyarapodásról is. Az utóbbi két év szovjet tudományos munkássága tükrözi, hogy Sztálin nyelvtudományi fejlettségei mellett Sztálin tanítása a nemzetről ismét milyen távlatokat nyitott meg a történészek, etnográfusok, nyelvészek és régészek számára s lehetővé tette az elmélet pontos és határozott alkalmazását a konkrét problémák kutatásánál. Nálunk 1951 végén Kálmán Béla — végkonklúzióban Szerebrenyikovra támaszkodó — tanulmánya komoly úttörés. Az összehasonlító-történeti módszer kritikájával az etnogenezis és etnikai csoport-kutatásaink továbbfejlesztését is szolgálja,⁴ ehhez azonban a népi demokráciánk által nyújtott lehetőségek birtokában társtudományainknak kollektívebb együttműködése szükséges.

VARGYAS LAJOS

Sztálin nyelvtudományi munkái a felépítmény-kérdésnek világos tisztázásával, a nyelv felépítmény-voltának elvetésével, az irodalom és művészetek felépítmény-jellegének kidomborításával új problémák felvetését indították el a társadalmi tudományokban. Így tisztázódik például irodalom és művészetek területén a haladó hagyományok kérdése és az a kérdés, hogy miért éli túl a múlt nagy, klasszikusainak hatása a maga társadalmi-gazdasági alapját — és sok hasonló.

A nyelv kiemelése a felépítmény jelenségeinek köréből viszont arra csábította a különböző tudományterületek munkásait, hogy megkíséreljék a maguk anyagában is megkeresni azokat az elemeket, amelyek esetleg szintén nem tartoznak a felépítmény fogalmi körébe. Ezek a kísérletek eddig elutasító fogadtatásra találtak ugyan, és inkább megerősítették azt az álláspontot, hogy meddő kísérlet a nyelven túl szellemi jelenségeket kiemelni a felépítmény köréből; ezek a viták azonban olyan problémákat vetettek fel és az elméletnek olyan részletkérdéseit tisztázták, amelyek révén fokozott hangsúlyozást kaptak bizonyos további megkülönböztetések a felépítmény jellegen belül.

Azok az ideológusok például, akik az irodalom felépítmény voltával foglalkoztak, éppen népköltészet-műköltészet viszonylatában, továbbá a népet szolgáló haladó irodalommal kapcsolatban mutattak rá ennek a felépítmény-jellegnek bizonyos különbségeire.

Burszov tanulmánya (A népiesség problémája a kritikai realizmus irodalmában, Irod. Ért. 1951. 1. sz.) például hivatkozik

⁴ Ny. I. K. 1951. II/2. 12—22. és 64—76. l.

Leninnek a kétféle kultúráról tett megállapítására, mely szerint ugyanazon alapnak, a kapitalista termelési-társadalmi rendszernek talaján nő fel a polgári kultúra is, mint annak tipikus felépítménye és a proletárkultúra is, mely azzal ellentétes és végül megsemmisíti, noha ugyanaz a gazdasági-társadalmi rendszer alakította ki. Minden alaphoz már bennefoglaltak azok a csírák, melyek majd elpusztítják. A kultúra területén csak az a különbség, hogy az uralkodó osztályok kultúrája teljesen kiépült rendszer, míg az elnyomott osztályoké csak elemeiben van meg. Ezt a gondolatot tovább viszi és megállapítja, hogy vannak olyan *felépítmény-jellegű* elemek, amelyek a *felépítményen* — tehát összefüggő egységes rendszeren — kívül állanak, sőt ellentétben is vannak vele. Ezek az elemek mindig saját alapjuk megsemmisítését szolgálják s az új alap létrehozását, tehát a haladást.

Ez a meghatározás a felépítmény fogalmát nem töri át — mert a tárgyalt elemeket is ugyanaz az alap szüli, amellyel szemben állanak — mégis fontos megkülönböztetést jelent a felépítmény fogalmán belül.

Egy lépéssel tovább visz minket Lukács Györgynek egy példája „Irodalom és művészet, mint felépítmény“ c. tanulmányában. (Társ. Szemle 1951. 70. l.) „A pythagorasi tétel feltedezését is — írja — a termelés bizonyos fejlődési foka tette lehetővé és szükségszerűvé. Ámde, ha ezt a tételt ma alkalmazzuk, teljesen közönyös számunkra, hogy mikor, milyen társadalmi körülmények között fogalmazták meg először.“ Vagyis egy fejlődési fokhoz való kötöttsége további életében megszűnik: más alapnak más kultúrájába is beillik és minden kor embere magának érzi, saját kultúrájába tartozónak vallhatja.

Azonban Lukács György ezt a példát éppen arra használja fel, hogy szembe állítsa vele az irodalom klasszikusainak példáját. Homeros, Dante, Shakespeare hatásának időt túlélő természete más magyarázatot kíván. Őket nem koruktól függetlenül használjuk fel saját kultúránkban, hanem éppen azért, mert korukat fejezik ki, társadalmi viszonyaival és azok közt élő embereivel együtt. Ennek a kornak haladó tendenciáival azonosítják magukat, azért fejezhetik ki klasszikus teljességgel, érzékletesen. Ránk éppen *azért* hatnak, mert felépítmény-jellegűek: egy régi kor emberi viszonyait elevenítik meg számunkra, szinte történelmi hűséggel. Az irodalmat tehát nem használhatjuk fel korától és felépítmény-jellegétől függetlenül egy új alap társadalmában, mint a matematikai tételt.

Azonban a néphagyománynak vannak olyan elemei, amelyek szinte teljes analógiái a pythagorasi tételnek. Vegyünk példát a szólások, közmondások köréből: „Vak vezet világtalant“, „Egy fecske nem csinál nyarat“. Mikor ezeket beszéd közben alkalmaz-

zuk, nem is jut eszünkbe, hogy nem a magunk korának termékei, ha pedig esetleg ezt tudnánk is (még nagyon kevésnek van bizonyítva származása), akkor is teljesen közömbös volna számunkra, annyira beleillik a mai és bármely későbbi kor gondolkodásába, akárcsak a pythagorasi tétel. Felmerül tehát a gondolat, hogy a néphagyomány és benne a népköltészet vajjon teljes egészében ugyanazon megítélés alá tartozik-e, mint az irodalom, s nem lehetnek-e olyan elemei, amelyeknek felépítmény-jellege eltér a néphagyomány egészétől.

Az ugyanis nem kétséges, hogy a folklóre általában és egészében felépítmény, bizonyos gazdasági-társadalmi alaphoz van kötve, azt fejezi ki és valamely konkrét alap mellett, vagy ellene állást is foglal. Túlnyomórészt ellene, mert a múltban nem igen volt módja a parasztságnak, mint elnyomott osztálynak valamely alap létrehozásában közreműködni, élvezőként és haladó módon. Ezért a folklóre egy része is a felépítmény-jellegű, de már a következő alap kialakulását segítő elemeknek sorába tartozik, és így tartozik haladó hagyományaink sorába. (Csak a parasztság egy részének sikerült nálunk, a jobbágyfelszabadítás után, a kezdődő mezőgazdasági kapitalizálódás idején egy rövid ideig haladó módon részt venni a polgári gazdasági-társadalmi rendszer kialakításában. Úgy látszik, hogy ennek a történelmi ténynek emléke díszítőművészetünk, főleg viseleteink, részben új népdalstílusunk is és néhány gazda-bölcsességet kifejező közmondásunk.)

Azt gondolhatjuk tehát, hogy az elmúlt korok népköltészetének és népművészetének szépségeit is úgy élvezzük, mint az irodalom régi klasszikusait: egy meghatározott emberi helyzetnek klasszikus kifejezését; híradást egy külön emberi világról, melyet nevezhetünk „réginek“ is, minthogy egy meghaladott fejlődési fokot képvisel, az ember öntudati fokának korábbi állapotát.

Csak hogy pontos marxista elemzés esetén felmerül a kérdés: melyik gazdasági-társadalmi alapnak felel meg az az emberi világ, amit kifejez? Hiszen a kutatások eredményei szerint vannak olyan elemei is a hagyománynak, amelyek kétségtelenül több alapnak korszakain át maradtak életben. S itt nem arra gondolok, amit Ortutay Gyula előadása fejtegetett, az újrafogalmazásnak, az új társadalmi igényekhez való illeszkedésnek eseteire, mert az ilyen elemek csak látszólag éltek át több alaphoz tartozó korszakot, valóságban mindig újra születtek. Olyan példákra gondolok, mint régi népi dallamaink, melyeknek egy összefüggő egységes stíluscsoportja a honfoglalás előtti, nemzeti társadalom korából való az összehasonlító kutatások tanúsága szerint; sokszor annyi különbség sincs a magyar és Volga-vidéki változatok között, mint a magyar variánsokban egymás közt; tehát érzelmi-hangulati, vagyis tartalmi-magatartásbeli különbség nélkül élték át a

nemzetségi, feudális és a kapitalista korszakot. Kérdés, hogy mi a magyarázata ennek a jelenségnek?

A magyarázat egy része a népköltészet sajátos természetében van. A közösségi alkotásnak az a törekvése, hogy az egyszerű, egyéni, aktuálisat kiküszöbölje és általános jelentőségűt, mindenkire érvényes megfogalmazást hozzon létre. Látjuk például, hogyan válnak a helyi események, borzalmas történetek elbeszélései közösségi balladává azáltal, hogy fokozatosan kimaradnak a helyi vonatkozások, nevek, sajátos részletek; végül csak egy tipikus, megrendítő eseménymag marad és az emberi léleknek tipikus reagálása az életnek erre a megrendítő mozzanatára. Ez a folyamat sokszor már a ballada születésekor is megkezdődik; már a helyi eseményt is az ismert formulákkal éneklik meg: a tipikus lelki helyzetek stílus-hagyományt jelentő fordulataival. Ehhez jön a további variálódás, azoknak közreműködése, akik nem ismerik a helyi történetet, s akiket már nem is érdekel az, csak az általános, megrendítő magja, fokozatosan elhagyják a részleteket, behelyettesítve a bevált stílus-elemekkel. Így jut el a népköltészet hely, kor és személy nélküli, általános érvényű emberi viszonylatok kifejezéséig. A társadalmi feszültséget is legjobb népköltészeti alkotásaink többnyire csak mint a gazdag-szegény, hatalmas és elnyomott általános szembeállításával fejezik ki, az elnyomottak diadalérzésének érvényesítésével (gondoljunk a házasuló királyfi balladájára, meséink gazdag-szegény történeteire), nem pedig egy adott kornak, mondjuk a XVI. századi jobbagy-elnyomásnak érzékletes kifejezésével, társadalmi viszonyainak és harcainak megelevenítésével. Ilyen természetű darabok mindig csak a legújabb korból maradnak fenn a néphagyományban (pl. az agrár-szocialista folklóre, 1848-ból már alig), s ezek nagyrésze sem mutatja a népköltészet stílusának olyan teljességét, mint az előbbiek. Ez nyilván arra mutat, hogy még nem mentek át olyan méretű átszűrésen, mint az időben régebbiek.

Természetesen nem minden népköltészeti alkotás jut el egyenlő mértékben az általános emberi viszonylatok kifejezéséig. Fokozatok lehet megállapítani a népi alkotásokban, hogy mennyire szoros a kapcsolatuk egy társadalmi-gazdasági alappal, vagyis, hogy milyen mértékben felépítmény-jellegűek.

A folklóre túlnyomó többségét teszik magától értelődően azok az elemek, amelyek egy adott alapot fejeznek ki félreérthetetlenül, vagy későbbi átfogalmazásban őrzik egy régibb alap kifejezését is az újjal együtt. Dramatikus szokásaink mutatják ezt legvilágosabban. Kétségtelen az is, hogy a ballada a feudális kor terméke. Az előbb leírt általánosító folyamat ugyan egy-két mélyen emberi helyzetnek átütő erejű kifejezését hozza létre bennük, de a ballada sajátos műfaji korlátai folytán mégis mindig egy sajátos emberi világ szép, de lezárt termékének érezzük. Csak azért hoz-

tunk erről a területről példát az általánosító folyamatra, mert itt jobban megfogható, mint a lírában, vagy a zenében, viszont ott inkább hoz létre társadalmi kötöttségektől független, általános érvényű mondanivalót. Azonban a lírának is nagyobb része a parasztságnak feudális-kori, vagy kapitalista kori felfogását, életmódját, korlátait tükrözi. Még az aránylag legfüggetlenebb közmondások közt is találunk ilyeneket: „Hús tartja a gazdát, lé a szolgát“, „Szegény ember szándékát boldog Isten bírja“, „Gazda hízik, szegény bízik“, stb. Vagy a lírából egy-két ritkább példa, amely még az osztály-helyzetnek érzékletes vagy harcos kifejezését is adja.

Mikor a szolgának telik esztendeje,
Veszi a gunyáját, viszi a csapszékke.

Mondja a gazdája: maradj meg jövőre,
Csapd ki hat ökrömet a zöld legelőre.

Egyik meg a kutyák mind a hat ökrödet,
A tűz égesse el vasas szekeredet.

Meguntam, meguntam gazdám kovártéiyát,
Három töpörtyűvel a büdös laskáját.

Anyám, anyám, anyám, kedves édesanyám,
Mikor engem szültél, mér nem szültél követ? stb.

*

A szegszárdi szőlők alja homokos,
Arra járnak arany-ezüst gombosok.
Azok hajlják el a sárga csikókat,
Azon vesznek arany-ezüst gombokat.

*

Kormos Pistát Simontornyan megfogták,
Mindjárt az urak elejbe hajtották.
Mind együtt volt viceispán, alispán,
Kérdi tőle: hány lovat loptál, István?

Loptam lovat ötöt, hatot, hetet is,
Mégse jutott az uraknak csak egy is!
Loptam volna ötvent, hatvant, hetvent is, (ha)
Jutott volna az uraknak csak egy is.

Vannak azonban olyan elemei is a néphagyományoknak, amelyek egy alaphoz tartozó társadalomban jöttek ugyan létre,

de megállapíthatóan több társadalmi rendszert értek meg a hagyományban, azaz mint élő kultúra, mint az új társadalom által is vállalt kifejezési forma, tehát felépítmény. Itt nem beszélünk arról, amit az előadó már részletesen tárgyalt, népmese-típusoknak, népmesei formuláknak, a néphit és szokásanyagnak olyan elemeiről, amelyek túlélték ugyan több alapot, de átértelmezve, módosult jelentésben, csak olyan elemekről, amelyek tartalmi módosulás nélkül, változatlan szellemi jelentőségben öröklődtek egyik társadalmi formából a másikba.

Valószínűleg idetartozik a népköltészet képes kifejezőmódja is. Ami kevés ennek a területnek kutatásában történt, az valószínűvé teszi, hogy a néplíra szimbolikájának jórésze még a honfoglalás előtti időből származik, tehát a nemzeti társadalomból. Itt nehéz eldönteni viszont, hogy „alkotással” vagy az alkotás-módnak egy sajátosságával van-e dolgunk, hiszen sok egyversszakos népdalunk nem egyéb, mint egy ilyen hagyományos szimbólumnak verses megfogalmazása.

Kétségtelenül idetartozik népzeneinknek két különböző régiségű és különböző jelentőségű rétege: a sirató és a régi ötfokú dallamok.

A sirató minden valószínűség szerint még a nemzeti társadalom előtt, az ugor népek őstársadalmi korában keletkezett. De bizonyosan változatlan szerepben élte végig a nemzeti és feudális társadalmi rendet s a rövidéletű magyar kapitalizmusba, mint a feudalizmus továbbélő esőkevénye, nyúlt bele. Ez a dallam és szövegfajta számunkra, modern emberek számára már csak a múltat jelenti, a magunk életében, mint önmagunkat kifejező, élő forma már nem lehet jelentősége.

Másként állunk az ötfokú dallamokkal. Ezek a nemzeti társadalom termékei, de változatlanul éltek tovább a feudális századokon keresztül és még a kapitalista korszakban is elég széleskörű hagyományban éltek tovább, hogy azt mondhassuk: a kapitalista kor emberének, vagy legalább parasztságának életében is szerepet játszottak.

E dalok túlnyomó részének sűrített érzelmi tartalma és szépsége, ugyanakkor rendkívüli egyszerűsége és különleges hangulata alapján azt lehetne mondani, hogy ezek is a „múlt klasszikus kifejezésének” kategóriájába tartoznak, mint például a ballada. De itt talán többről van szó. Míg bennük a nép kis keretek között egyenrangút alkotott a nagy klasszikus szerzőkkel — ilyen kis keretek között a klasszikus szerzők is legfeljebb elérik ezt a színvonalat — tehát minden kor emberéhez szólni tudnak, addig pusztán érzelmi, hangulati tartalmuknak elvontabb jellege a népművészetnek imént vázolt, egyetemességre törekvő eszélőmunkája folytán olyan lett, hogy még kevésbé hozható kapcsolatba egy-egy meghatározott alapnak megfelelő társadalmi formával és

annak emberével. Tudjuk ugyan, hogy bizonyos érzelmek és hangulatok sajátos kifejezése is jellemző egy korra, tehát alaphoz kötött, felépítmény-jelenség. Lukács György ezt Hegel nyomán a XVII. századi holland esendélet festészetben mutatja be, mely az idegen hűbéri elnyomás alól felszabadult polgárság életörömét tükrözi. S az is igaz, hogy a népköltészet és a népzene olyan sajátos stílust képvisel, amely minden más művészettől megkülönböztethető és egyúttal a népelet számos elemét tartalmazza, vagy tükrözi, tehát úgy látszik, mégis egy meghatározott emberi világ, egy társadalmi helyzet klasszikus kifejezése; haladó művészeti hagyomány, de felépítmény. Itt azonban további megkülönböztetést is kell tennünk, hogy tisztán tudjuk megítélni a néphagyományban alapnak és felépítménynek egymáshoz való viszonyát. Egy gazdasági-társadalmi rendhez tartozó, sőt ezen felül egykorú költők műveit is meg tudjuk különböztetni az első mondat után egymástól; ez a költői stílus kérdése. Ha tehát a népköltészet is különbözik minden más költészettől, sőt hamisítását is ki tudjuk mutatni, stílus-elemzés alapján, akkor ez csak annyit jelent, hogy a népköltészet éppen a közösségi alkotás mód révén olyan sajátos költői stílust alakított ki, amely éppúgy megkülönbözteti minden más költészettől, mint az egyes költőket is saját stílusuk egymástól. A népeletre jellemző helyzetek, elemek említése pedig szintén nem jelenti szükségképpen egy határozott alap tükrözését. Az osztályok megszűnése után, a szocialista társadalomban is lesznek a foglalkozások, életformák közt olyan különbségek, amelyek miatt egy vasöntőről szóló regény környezete pl. új lesz és ennek alapján sajátosan élményszerű egy földműves, vagy orvos-olvasó számára és viszont, akkor is, ha köztük, mint embertípus közt semmi különbség nem lesz. Ugyanígy van a régi alapok felépítményével. S ezen nem változtat az sem, hogy a technikai civilizáció, az életmód, a divat változik, s mondjuk két azonos szellemű polgári regény közül az, amelyik 50 évvel ezelőtt készült, cilinder, lóvasút stb. emlegetésével, a múlt hangulatát kelti a mai olvasóban. A népköltészetben sem kell az ilyen járulékos elemeket a felépítmény-jelleg bizonyítékainak venni. Lényeges csak az: milyen a szellemi magatartás? Olyan-e, hogy azt egy bizonyos alaphoz tartozó társadalmi rend határozza meg?

Ha önmagukban tekintjük a népköltészet egyes remekeit, akkor sokat találunk köztük, amely olyan általánosan fogalmazza meg az emberi viszonylatokat, hogy közömbös számunkra, vagy nem érezhető a kor, a társadalmi helyzet, amelyben keletkezett. Például:

Hegyek közt lakásom, senkim a világon,
Nyári folyóvíznek csak zúgását hallom.

A nyári folyóvíz télre megaluszik,
De az én bús szívem soha meg nem nyugszik.

*

Bujdosik az elmém a szerelem útján,
Mint kis fülemüle körül az ég alján.
Mert a napnak is van délben megállása,
De az én szívemnek hozzád van vágyása.

*

Csillagok, csillagok szépen ragyogjatok,
Nékem a rózsámhoz utat mutassatok,
Mutassatok utat a szegény legénynek,
Nem találja házát a szeretőjének.

*

Annyi bánat a szívemen, kétrét hajlott az egeken.
Ha még egyet hajlott volna, szívem kettéhasadt volna.

Akkor jussak én eszedbe, mikor kenyér a kezvedbe,
Akkor se jussak egyébről, csak az igaz szeretetről.

*

Azhoi én elmegyek, még az fák es sírnak,
Gyenge ágairól levelek lehuynak.

Hulljatok levelek, rejtsetek el engem,
Mert az én édesem, mást szeret, nem engem.

Sír az út előttem, bánkódik az ösvény,
Még az is azt mondja: áldjon meg az Isten.

Áldjon meg az Isten minden javaival,
Mint kerti violát drága illatokkal.

*

Ninesen nékem kedvesebb vendégem, mint az én kis esárdás
feleségem.
Akárhogy is játszadozom véle, nem veti azt senki a szememre.

*

Ha folyóvíz volnék, bánatot nem tudnék,
Ha folyóvíz volnék, bánatot nem tudnék,
Hegyek völgyek között szép csendesen folynék,
Hegyek völgyek között szép csendesen folynék,

Martot mosogatnék, füvet újítanék,
Martot mosogatnék, füvet újítanék,
Szomjú madaraknak innyok adogatnék,
Szomjú madaraknak innyok adogatnék,

*

Édesanyám rózsafája, én voltam a legszebb ága,
De egy hűtlen leszakasztta, keze között elhervasztta.

Mindenkinek azt ajánlom, szerelemnél jobb az álom,
Mert az álom nyugalom, a szerelem szüfájdalom.

*

Hej rózsá, rózsá ékes vagy,
Hajnali csillag fényes vagy.
Egyenes vagy rózsám, mint a nád,
Nekem nevelt az édesanyád.

Még a líránál is általánosabb érvényűek, időfelettiek a közmondások. *Késő bánat — eb gondolat. Lassú víz partot mos. Lassan járj, tovább érsz. Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra. Ki mint veti ágyát, úgy alusza álmát. Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tuzok* stb. Ezekben a racionális tartalom színvonala kizárja, hogy — mondjuk — az ösközösségi társadalomban keletkezhetek volna, de azonkívül minden korban elképzelhetők, az ezután következőkben is. Ugyanezt mondhatjuk a régi dallamok legszebb darabjairól is. Ezek nemcsak azért látszanak függetlennek attól az alaptól, amelyben megszülettek, mert már eddig három különböző társadalmi rendszer magáénak vallotta őket, hanem azért is, mert éppen úgy, mint az előbbi közmondások, a bánatnak vagy örömmek, tréfának és tánc kedvnek olyan általános kifejezései, melyet minden áttétel, minden más emberi világba való belehelyezkedés nélkül tud átélni bármely kor embere, tehát tovább élhetnek a szocialista kultúrában is.

Amikor azonban ilyen korföltreinek érezzük a régi stílus egyes darabjait, nem mehetünk el észrevétlenül amellett a tény mellett sem, hogy ha a régi dallamstílus *egészét* állítjuk szembe azzal az új, ma is élő stílussal, amely a XIX. század végén érte el kivirágzását, akkor viszont látunk olyan különbséget, amely társadalmi viszonyok különbözőzésére mutat: a régi, *általában, nagyobb részében* szomorú, sokkal nyomottabb, befelé fordultabb, ezért sűrítettebb, mint az új, amely *általában* derült, felszabadult, bizakodó. Mindenképpen érződik benne a népeletnek valami nagyobb lendülete, öntudata, hangulati felszabadulása. De ez a különbség, illetve ez a felépítmény-jelleg csak az *egésznek statisztikai arányaiban jelentkezik*, ami főleg a *szembeállításban* mutat-

kozik meg, az egyes dalokban külön-külön nem. Úgy érezzük, nem térünk el a marxizmus helyes alkalmazásától, amikor azt az elvet követjük, hogy olyan összetett jelenségnél, mint egyfajta dallam-világ, ne minden egyes különálló részletben kívánjuk felismerni közvetlenül az alaphoz fűző szálakat, hanem csak abban a nagy összefüggésben, amelybe ezek a részek beletartoznak.

Volna még egy jelenség a zenefolklore köréből, amit meg kell említeni, mint ami figyelemre méltó problémát tár fel a felépítmény-kérdés tekintetében: a tipikus ötfokú fordulatok kérdése. Ezeket ugyanis az új stílus feltűnő mértékben átvette a régi dallamokból, ugyanakkor összességében más hangulatú, más zenei jellegű stílust alkotott belőlük. Felépítmény csak a dalokban kifejezett szellemi magatartás lehet, ezt pedig a dallamok új zenei nyelve fejezheti ki, vagyis ezeknek a fordulatoknak újszerű alkalmazása, dallamvonallá való fűzése. Mi hát akkor ez a motívumkincs? A zene alap-anyaga, mint a nyelv az irodalomban? Annál több, mert zenében a nyelvvel egyenértékű a zenei hang, illetve azok összessége, továbbá a harmóniák, a ritmus. Ezek a fordulatok viszont ennél már többet jelentenek; valahol félúton vannak az alapanyag és a kész zene között. Ugyanakkor már valami elemi zenét is jelentenek, mert az alapanyagoknak: a hangnak és ritmusnak határozott stílusban való összefűzése; valami olyan stílusbeli állandó ez, amihez ragaszkodni lehet, ami tehát tetszést vált ki, már lényeges elemet tartalmaz a művészetből is; s ebből mégis különböző szellemű dallamvilágokat lehet továbbépíteni! Olyan valami volna ez, amire Trecsenyi-Waldapfel Imre gondolt a nyelv — költői nyelv viszonylatában? Magam nem adhatok választ erre a kérdésre, de felvetem, mint érdekes problémát, esetleges megvitatás céljából.

Tulajdonképpen egész hozzászólásom ilyen probléma-felvetés akart lenni, további megvitatás előmozdítására. Tisztában vagyok azzal, hogy amiket előadtam, nagyon is vitatható dolgok és nem számítok arra, hogy ezek mind abban a megoldásban maradnak a vita folyamán, amint azt a fentiekben javasoltam. De minden ellentmondó vélemény, mely egy-egy kérdésre ráirányítja a figyelmet, tisztázni segíti az álláspontokat, esetleg olyan részletkérdésekben, amelyekre eddig nem terelődött rá a figyelem; ezért lehet eredményes még akkor is, ha az ellenkező álláspont lesz a győztes. Azt hiszem, a felvetett kérdésekkel való foglalkozás szakterületünk fontos kérdéseit segíti tisztázni, s ezzel előmozdítja a szocialista folklore-tudomány építését.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Trecsenyi-Waldapfel Imre</i> : Elnöki megnyitó	3
<i>Fogarasi Béla</i> : A tudomány mint társadalmi tudatforma Sztálin elvtárs nyelvtudományi műveinek megvilágításában	11
H o z z á s z ó l á s o k	
Kádár Miklós	15
Rényi Alfréd	21
<i>V. A. Galkin</i> : I. V. Sztálin a szocialista nemzetek és nemzeti nyelvek jövőjéről	27
<i>Kassai Géza</i> : Sztálin »Marxizmus és nyelvtudomány« című munkájának jelentősége a párttörténet oktatása szempontjából	58
H o z z á s z ó l á s o k	
Rózsa Lászlóné	74
Soós Levente	81
<i>P. D. Krajevskij</i> : A szépirodalmi művek nyelvének elemzéséről	90
H o z z á s z ó l á s o k	
Bóka László	107
Kardos László	112
Tolnai Gábor	115
<i>L. N. Satyernikova</i> : A nyelvfejlődés belső törvényeinek kérdéséhez ...	121
H o z z á s z ó l á s o k	
Bárczi Géza	132
Tamás Lajos	138
<i>Hajdu Gyula</i> : Sztálin elvtárs tanítása a nemzetközi jog vonatkozásában	143
H o z z á s z ó l á s o k	
Buza László	160
Flachbarth Ernő	164
Vas Tibor	171
<i>Ortutay Gyula</i> : Sztálin nyelvtudományi munkáinak jelentősége a folklór számára	174
H o z z á s z ó l á s o k	
Tálas István	193
Vargyas Lajos	197